

Creative Drama Learning Environment: A Transformation in Developing Communication Skills in the Connected Age¹

Narges Yazdanfar², Hossein Moradimokhles³

Receive Date: 11 November 2024, Accept Date: 16 April 2025

Doi: 10.22034/THEATER.2025.487314.1105

Abstract

In the contemporary era, fostering social, academic, and professional success necessitates a focused approach toward developing communication skills within stimulating learning environments. Effective communication skills—such as articulating opinions in group discussions, expressing emotions, and engaging in discourse about current events—are indispensable in modern life. Creative drama-based learning environments serve as dynamic educational platforms that play a crucial role in enhancing communication skills, including listening, speaking, observing, empathy, and face-to-face interaction, in both formal and informal settings. This applied research adopts a qualitative methodology and utilizes the PRISMA model for conducting a systematic review. Keywords related to the study were searched in five academic databases: JSTOR, ProQuest, Web of Science, and the Scientific Information Database of Jihad-e-Daneshgahi. A total of 173 relevant articles were identified, from which 18 were selected based on specific inclusion criteria for description, analysis, and inference. The analysis of selected studies indicates that creative drama-based learning environments activate learners, enhance collaborative activities, strengthen listening comprehension, refine speaking skills, accelerate information processing, promote meaningful learning, build self-confidence, foster positive attitudes, and increase academic success. Nevertheless, certain challenges have been identified, including the time-intensive nature of implementation and insufficient educator familiarity with the approach. Therefore, the structured and practical application of creative drama-based learning environments, alongside other educational methods, can contribute significantly to the development of communication skills within the education system. Thus, policymakers in the field of education can leverage the potential of creative drama-based learning environments in strategic planning and policymaking to enhance the communication competencies of the future workforce.

Keywords: Drama, Creative Drama, Learning Environment, Communication Skills

1. This article is derived from the thesis project of Ms. Narges Yazdanfar, entitled “The effect of creative drama environment based on activity theory on active listening skills of first grade students in Nahavand city”, conducted in the field of Educational Sciences with a specialization in Educational Technology at the Faculty of Humanities, Bu-Ali Sina University. The thesis was supervised by Dr. Hossein Moradimokhles and was successfully defended on March 10, 2024.
2. M.A of Educational Technology, Bu-Ali Sina University, Hamedan, Iran. E-mail: n.yazdanfar@itr.basu.ac.ir
3. Associate Professor, Department of Educational Sciences, Faculty of Humanities, Bu-Ali Sina University, Hamedan, Iran. (Corresponding author) E-mail: moradimokhles@basu.ac.ir

محیط یادگیری نمایش خلاق: تحولی در توسعه مهارت‌های ارتباطی در عصر متصل^۱

نرگس یزدانفر^۲، حسین مرادی مخلص^۳

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۰۸/۲۱، تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۱/۲۷

صفحه ۱۰۵ تا ۱۲۴

Doi: 10.22034/THEATER.2025.487314.1105

چکیده

در عصر جدید برای موفقیت‌های اجتماعی، تحصیلی و شغلی باید به مهارت‌های ارتباطی در محیط‌های جذاب یادگیری، توجه ویژه‌ای شود. مهارت‌های ارتباطی با قابلیت‌هایی؛ چون اظهارنظرهای جمعی، احساسات یا اتفاقاتی که در اطرافتان رخ می‌دهد، یکی از موارد ضروری در زندگی به سبک جدید است. محیط یادگیری نمایش خلاق از محیط‌های یادگیری است که در محیط‌های رسمی و غیررسمی نقش حیاتی در ارتقای مهارت‌های ارتباطی؛ همچون شنیدن، حرف‌زدن، مشاهده، همدلی و تعامل چهره‌به‌چهره داشته است. هدف پژوهش حاضر بررسی کاربرد محیط یادگیری نمایش خلاق در بهبود مهارت‌های ارتباطی و بررسی ابعاد مختلف آن است. این پژوهش از نظر هدف از نوع پژوهش‌های کاربردی و از نظر ماهیت داده‌ها از نوع پژوهش‌های کیفی می‌باشد که به روش مرور نظام‌مند و با مدل پریزما انجام شده است. کلمات کلیدی این پژوهش در پنج پایگاه داده جی استور، پرو کوئست، وب آو ساینس، پایگاه داده مرکز اطلاعات علمی جهاد دانشگاهی بررسی گردید. در ادامه ۱۷۳ مقاله مرتبط با موضوع به دست آمد که در نهایت تعداد ۱۸ مقاله طبق معیارها پتن، جهت توصیف، تحلیل و استنتاج انتخاب گردید. تحلیل پژوهش‌های انتخاب شده بر اساس معیارهای مورد نظر نشان می‌دهد که محیط یادگیری نمایش خلاق باعث فعال شدن یادگیرندگان، ارتقای فعالیت‌های گروهی، تقویت درک شنیداری، تقویت مهارت‌های گفتاری، پردازش سریع اطلاعات، یادگیری معنادار، توسعه اعتماد به نفس، بهبود نگرش و افزایش موفقیت تحصیلی فراگیران می‌شود. البته در مقالات برگزیده به چالش‌هایی نیز اشاره شده است که می‌توان به زمان بر بودن و عدم آشنایی مربیان اشاره نمود؛ بنابراین کاربرد علمی و منطقی محیط یادگیری نمایش خلاق به عنوان یک محیط اثربخش و پویا در کنار سایر محیط‌ها می‌تواند باعث ارتقای مهارت‌های ارتباطی در نظام تعلیم و تربیت شود؛ لذا سیاست‌گذاران حوزه تعلیم و تربیت می‌توانند از این قابلیت محیط یادگیری نمایش خلاق در برنامه‌ریزی‌ها و تدوین اسناد بالادستی جهت ارتقای مهارت‌های ارتباطی نیروی انسانی آینده کشور استفاده نمایند.

واژگان کلیدی: نمایش، نمایش خلاق، محیط یادگیری، مهارت‌های ارتباطی

۱. این مقاله برگرفته از پایان‌نامه خانم نرگس یزدانفر با عنوان «تأثیر محیط نمایش خلاق مبتنی بر نظریه فعالیت بر مهارت گوش‌دادن فعال دانش‌آموزان دختر پایه اول شهر نهاوند» در رشته علوم تربیتی- گرایش تکنولوژی آموزشی، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه بوعلی سینا با راهنمایی دکتر حسین مرادی مخلص می‌باشد که در تاریخ ۱۴۰۲/۱۲/۲۰ دفاع شده است.

۲. کارشناس ارشد علوم تربیتی، گروه علوم تربیتی، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه بوعلی سینا، همدان، ایران.
Email: narges.yazdanfar7878@gmail.com

۳. دانشیار گروه علوم تربیتی، گروه علوم تربیتی، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه بوعلی سینا، همدان، ایران (نویسنده مسئول).
Email: moradimokhles@basu.ac.ir

درآمد

است (ادیب، ۱۳۸۵: ۵۹). مهارت‌های ارتباطی به آن دسته از مهارت‌هایی گفته می‌شود که به واسطه آن افراد می‌توانند احساسات، عقاید و افکار خود را با دیگران به صورت کلامی یا غیر کلامی به اشتراک بگذارند. مهارت‌های ارتباطی؛ یعنی برخورداری از دانش و توانایی لازم برای زندگی و داشتن تعاملات صحیح با افراد، مهارت برقراری دوستی و به‌طور کلی مهارت‌های گسترده اجتماعی است. فقدان مهارت‌های ارتباطی درست باعث ایجاد مشکلاتی در برقراری ارتباط می‌شود. اجتماعی شدن فرد محصول برخورداری از مهارت‌های ارتباطی است؛ لذا توجه و پرورش آنها اهمیت بسیاری دارد. نارسایی در مهارت‌های ارتباطی مخصوصاً در دانش‌آموزان باعث ایجاد ترس، اضطراب، کاهش اعتماد به نفس، طرد شدن از سوی هم‌کلاسی‌ها و عدم موفقیت تحصیلی خواهد شد (موحدیان و قادری مقدم، ۱۳۹۸: ۴۶-۴۷). یادگیری و برقراری ارتباط مؤثر باعث می‌شود که افراد تمایل بیشتری برای داشتن ارتباط با دیگران از خود نشان دهند. یکی از وظایف اصلی معلمان قبل از تدریس مطالب درسی، آموزش و تقویت مهارت‌های ارتباطی به منظور داشتن ارتباطی مؤثر در دانش‌آموزان است. این کار باعث افزایش یادگیری مطالب درسی نیز می‌شود. (Demirdag, 2021:40)

نقش آموزش و پرورش از این نظر که می‌تواند در زمینه کمک به ایجاد تغییراتی در زندگی فکری و عاطفی فرد سهم بزرگی داشته باشد بسیار حائز اهمیت است. با توجه به اینکه افراد چیزهایی را که از طریق تجربه کسب می‌کنند به راحتی فراموش نمی‌کنند؛ لذا دانش‌آموزان باید نقش فعالی در فرایند یادگیری خود داشته باشند. (Bu- lut Ozek, 2016: 53) یادگیری فعال به دنبال فعالیت‌های آموزشی اتفاق می‌افتد که باعث می‌شود فراگیران در فرایند یادگیری درگیر

انسان موجودی است که نیازمند برقراری ارتباط با دیگران است و ارتباط یکی از اصلی‌ترین مؤلفه‌های زندگی اجتماعی است که برای داشتن یک زندگی خوب و مؤثر ضروری است (تقی‌پور و همکاران، ۱۳۹۸: ۲۰). شاید بتوان گفت عصری که در آن زندگی می‌کنیم به عنوان عصر ارتباطات است. توانایی‌های زبانی دریافتی و بیانی جنبه مهمی از ارتباط مؤثر را از نظر مهارت‌های زبانی تشکیل می‌دهند. (Ulas, 2008: 877) رویکرد اولیا در رشد و تربیت فرزندان خود و ارتقاء مهارت‌های ارتباطی در سیستم آموزشی رویکرد متفاوت و متنوعی می‌باشد. اکثر اولیا صرفاً به دریافت بازخورد کمی در درس مختلف در مقاطع ابتدایی و متوسطه فرزندان خود در امتحانات می‌پردازند. متأسفانه با وجود اهداف متعالی چون توسعه اجتماعی و فردی در سیستم آموزشی، امروزه بیشتر اهداف بر موفقیت تحصیلی در مدارس متمرکز است. (Cetingoz & Canturk Gulhan, 2012: 57) به همین دلیل برای اولیا یا حتی خود دانش‌آموزان، موفقیت تحصیلی نسبت به مسائل دیگر از جمله مهارت‌های ارتباطی که یکی از انواع مهارت‌های زندگی است از اهمیت بیشتری برخوردار است.

مهارت‌های زندگی مجموعه توانایی‌هایی است که موجب سازگاری و ایجاد رفتار سازنده در افراد می‌شود (جوادی‌پور و دیگران، ۱۳۹۳: ۱۱۵). تاریخچه آموزش مهارت‌های زندگی به اقدامات آقای دکتر کیلیبرت بوتین در سال ۱۹۷۹ برمی‌گردد. او در سال ۱۹۷۹ به دلیل طراحی یک برنامه جهت آموزش مهارت‌های زندگی برای دانش‌آموزان کلاس هفتم تا نهم با هدف طراحی یک برنامه پیشگیری اولیه با استقبال فراوان متخصصان بهداشت روان روبه‌رو شد. (لرنی و همکاران، ۱۴۰۰: ۱۲) یکی از انواع مهارت‌های زندگی، مهارت‌های ارتباطی

به پرورش بعد عاطفی-اجتماعی و افزایش خلاقیت افراد منجر می‌شود. در روش پروژه یادگیرندگان مسئول تهیه و سازمان‌دهی محتوا هستند؛ در نتیجه می‌توان گفت که طراحی محیط‌های یادگیری سازنده‌گرایی اجتماعی در محیط یادگیری نمایش خلاق راهی مؤثر برای بیان ویژگی‌های عاطفی، اجتماعی، ارتباطی و نگرشی یادگیرندگان است. (مرادی مخلص و همکاران، ۱۳۹۳: ۵۱)

یکی از محیط‌های یادگیری، محیط نمایشی به‌ویژه محیط نمایش خلاق است. نمایش یا درام را می‌توان گونه‌ای هنری از ادبیات در نظر گرفت که از نظر زبان به داستان پیوند خورده است و باعث توسعه توانایی‌های ذهنی و افزایش دانش، توانایی‌ها، مهارت‌ها و استعدادها می‌شود. (Jarrah, 2019: 6)

نمایش خلاق، نمایشی غیررسمی است که بر فرایند متمرکز است. شرکت‌کنندگان به صورت گروهی در این نمایش شرکت کرده و به بیان خود از طریق نمایش می‌پردازند. اساس شکل‌گیری نمایش خلاق، بازی‌ها و تمرین‌های نوآورانه متناسب با زمان و شرایط شرکت‌کنندگان می‌باشد. در نمایش خلاق، کودکان مهارت‌های خوب دیدن، خوب شنیدن و خوب عمل کردن را که سه اصل مهم در مهارت‌های ارتباطی می‌باشند را کسب می‌کنند (مالمیر، ۱۳۹۹: ۱۵). نمایش خلاق به پرورش و تقویت مهارت‌های تفکر، همکاری، ارتباط، آگاهی، اعتمادبه‌نفس و غیره کمک می‌کند (تورکل، ۲۰۲۰: ۴۷) و دانش‌آموزان در فرایند یادگیری نقش فعال دارند (علوی لنگرودی و رجایی، ۱۳۹۵: ۱۲۰). در جهان تعلیم و تربیت، سابقه استفاده از نمایش خلاق به صدها سال پیش برمی‌گردد. امروزه در کشورهای پیشرفته، قوانینی تصویب می‌شود که معلمان موظف هستند از طریق نمایش به کودکان آموزش دهند (مامی و امیریان، ۱۳۹۵: ۷۷). امروزه محیط یادگیری

شده و مسئول یادگیری خویش باشند. (عصاره و همکاران، ۱۴۰۱: ۲۲۱) مرکز اصلی فرایندهای یاددهی-یادگیری مدرسه است و معلم و دانش‌آموزان به عنوان محور اصلی آموزش از جایگاه ویژه‌ای برخوردار هستند. (کلانتری خاندانی و فرخی، ۱۳۹۵: ۷۵) که امروزه، آموزش و پرورش به دانش‌آموزان فعال و معلمان برجسته بیشتر اهمیت می‌دهد. معلمان به جای روش سخنرانی که روشی خسته‌کننده است و باعث می‌شود که دانش‌آموزان نقشی منفعل داشته باشند، می‌بایست از روش تدریس‌های نوین استفاده کنند؛ طوری که دانش‌آموزان در فرایند یادگیری نقشی فعال داشته باشند. معلمان باید قبل از تدریس به پرورش و تقویت مهارت‌های ارتباطی دانش‌آموزان توجه نمایند. (Ozturk-Pat, & Yilmaz, 2021: 225)

راهبردهای فعالی چون یادگیری موقعیتی، یادگیری اکتشافی، یادگیری تجربی، یادگیری از طریق بازاندیشی و عناوین مشابهی از این قبیل موجب تحقق یادگیری فعال خواهند شد. (مطهری‌نژاد و همکاران، ۱۴۰۱: ۴)

محیط یادگیری سیستم مجموعه مواد درسی، اصول و شیوه‌های به‌هم‌پیوسته است. (Sas-son et al, 2022: 2)

محیط یادگیری مکانی است که یادگیرندگان مدتی از زمان خود را در آن در جهت یادگیری موضوعات مختلف و حل مسائل سپری می‌کنند. دو هدف عمده محیط یادگیری استاندارد ایجاد حس اشتیاق در کودکان و ایفای نقش در جهت تشکیل هویت در می‌باشد (کوی‌آبادی و پیوست، ۱۴۰۲). محیط‌های یادگیری نوین باید به گونه‌ای طراحی شود که یادگیرندگان بتوانند فعالانه در فرایندهای پرس‌وجو و حل مسئله شرکت کنند و به جای حفظ کردن اطلاعات به درک عمیق و توسعه مهارت‌های ارتباطی و تفکر بپردازند. (Sasson et al, 2022: 3)

محیط یادگیری نمایش خلاق به مثابه یک پروژه

ارتباط با نمایش خلاق و مهارت‌های ارتباطی نیست که در این پژوهش به آن می‌پردازیم.

پیشینه تحقیق

برگز و همکاران (۲۰۲۲) پژوهشی با عنوان «نمایش درمانی برای کودکان و نوجوانان با مشکلات روانی اجتماعی: مروری سیستماتیک بر تأثیرات ابزارها، نگرش درمانی و مکانیسم‌های احتمالی تغییر» در کشور انگلستان انجام دادند. هدف پژوهشگران از انجام این تحقیق، شناسایی اثرات نمایش درمانی برای کودکان و نوجوانان و به دست آوردن بینش بیشتر در مورد انواع ابزارهای نمایش درمانی، نگرش درمانی و نمایش درمانی خاص و مکانیسم تغییر مربوط به این اثرات بود. یافته‌هایی همچون اثرات مثبت نمایش درمانی بر مشکلات کلی روانی اجتماعی، مشکلات درونی و برونی، عملکرد اجتماعی، فرایندهای مقابله و تنظیم، هویت اجتماعی و رشد شناختی به دست آمد. رویکرد انطباقی به عنوان نگرش درمانی ذکر شد. ابزارهای تثبیت شده به یک واقعیت دراماتیک کمک می‌کنند که مکانیسم‌های تغییر را تحریک می‌کند. این‌ها فرایندهایی هستند که در طول درمان ایجاد می‌شوند و تغییرات درمانی را تسهیل می‌کنند. محققان ده مکانیسم فرضی تغییر را یافتند که به‌طور مکرر در همه مطالعات استفاده می‌شود. همچنین هیچ رابطه مستقیمی بین نتایج، نگرش نمایش درمانی، میانگین‌ها و مکانیسم‌های تغییر یافت نشد.

داوود و همکاران (۲۰۲۰) پژوهشی تحت عنوان «نمایش خلاق در آموزش زبان انگلیسی» در کشور مصر انجام دادند. هدف آنها شناسایی مطالعاتی بود که تأثیر تکنیک‌های نمایش خلاق را به عنوان رسانه‌ای برای ارائه زبان انگلیسی به زبان آموزان ارزیابی کند و چالش‌های موجود در

نمایش خلاق در تمام مراحل آموزش از دوره پیش‌دبستانی تا مقاطع دانشگاهی به عنوان یک محیط یادگیری پویا و تعاملی اجرا شده است. (Bulut Ozek, 2016: 53)

پژوهش حاضر با هدف بررسی مؤلفه مهارت‌های ارتباطی در محیط یادگیری نمایش خلاق به روش مرور نظام‌مند انجام پذیرفت تا با بررسی مطالعات به سؤالات زیر که به روش PICOT تدوین شده است، پاسخ دهد.

۱. محیط یادگیری نمایش خلاق در بهبود مهارت‌های ارتباطی چه نقشی دارد؟
۲. چه عواملی در محیط یادگیری نمایش خلاق مؤثر است؟

۳. رویکردهای روش‌شناسی اتخاذ شده در حوزه محیط یادگیری نمایش خلاق و مهارت‌های ارتباطی چیست؟

۴. فرصت‌ها و چالش‌های استفاده از محیط یادگیری نمایش خلاق چیست؟
درواقع تحقیقات نشان می‌دهد که

مشارکت در نمایش در دوران کودکی باعث رشد زبان می‌شود. (Kardash, & Wright, 1987; Podlozny, 2000; Wag-ner, 1998; Mages, 2008: 127). یکی از دوره‌های مهم برای بهبود بسیاری از مهارت‌ها از جمله مهارت‌های ارتباطی، دوران ابتدایی است؛ زیرا کسب و ماندگاری چنین مهارت‌هایی در طول آموزش ابتدایی از اهمیت والایی برخوردار است. به همین دلیل ضروری است که از محیط‌های یادگیری مؤثر همچون محیط یادگیری نمایش خلاق برای بهبود مهارت‌های ارتباطی در دوران ابتدایی استفاده شود. (Ulas, 2008: 877). لازم به ذکر است درباره نمایش خلاق کارهای مرور نظام‌مندی انجام شده است که به برخی از آنها اشاره می‌کنیم. بیشتر این مرورهای نظام‌مند به نمایش‌درمانی مربوط است. با توجه به اهمیت نمایش می‌توان از آن برای درمان نیز استفاده کرد. اما هیچ‌یک از آنها در

پژوهش بررسی محیط‌های یادگیری نمایش خلاق در آموزش به منظور حمایت از رشد مهارت‌های خلاق در کودکان و نوجوانان بود. یافته‌ها نشان داد که عواملی همچون استفاده انعطاف‌پذیر از فضا و زمان، در دسترس بودن مواد مناسب، کار در خارج از مدرسه و کلاس، رویکردهای مبتنی بر بازی، استقلال یادگیرنده، روابط محترمانه بین معلمان و فراگیران، فرصت‌هایی برای همکاری، آگاهی از نیازهای فراگیران و برنامه‌ریزی غیر تجویزی در حمایت از رشد مهارت‌های خلاق در کودکان و نوجوانان بسیار مهم‌اند. همچنین این بررسی شواهدی مبنی بر تأثیر محیط‌های خلاق بر پیشرفت دانش‌آموزان و توسعه حرفه‌ای بودن معلمان ارائه کرد.

جورونن و همکاران (۲۰۰۸) پژوهشی با عنوان «مداخلات نمایشی در ارتقاء سلامت کودکان و نوجوانان مدرسه‌ای: مرور سیستماتیک» انجام دادند. فرایند جست‌وجوی مقالات در ۱۰ پایگاه داده و همچنین جست‌وجوی دستی از سال ۱۹۹۰ تا سال ۲۰۰۶ انجام شد. درنهایت با توجه به معیارهای ورود ۹ مقاله برای تحلیل کامل انتخاب شد. ۵ مقاله مربوط به سلامت رفتار، ۲ مقاله مربوط به سلامت روان و ۲ مقاله مربوط به سلامت اجتماعی بود. درام یا تئاتر اجرا شده توسط بازیگران و به دنبال آن فعالیت‌های گروهی در پنج مطالعه و نمایش کلاسی در چهار مطالعه انجام شد.

با وجود اهمیت استفاده از محیط نمایش خلاق و روند روبه‌رشد این محیط پویا و نیز عدم انجام پژوهش به شیوه مرور نظام‌مند در زمینه نمایش خلاق و مهارت‌های ارتباطی و اینکه در پژوهش‌های گذشته به نمایش خلاق به عنوان روش نگریسته شده تا به عنوان یک محیط یادگیری، این پژوهش به واکاوی محیط یادگیری نمایش خلاق در ارتقای مهارت‌های ارتباطی می‌پردازد.

فرایندهای آموزش و یادگیری زبان انگلیسی در کلاس درس را توصیف نماید و انگیزه‌های استفاده از خلاقیت آموزشی و نمایشنامه در کلاس‌های انگلیسی را بررسی کند. ۳۵ مقاله پس از جست‌وجوی مقالات در پایگاه‌های Science Direct، EBSCO و Web of Science که بین سال‌های ۲۰۰۹ تا ۲۰۱۹ منتشر شده بودند، واجد شرایط ورود بودند. یافته‌ها نشان داد که فرایندهای یادگیری و آموزش زبان انگلیسی دارای سه سطح اکتساب زبان، مهارت‌های زبانی و آموزش زبان می‌باشد. انگیزه‌های استفاده از نمایش خلاق برای آموزش زبان انگلیسی در کلاس درس مربوط به زبان آموزان، مهارت‌های یادگیری و معلمان است. فنیگر شال و اورکیبی (۲۰۲۰) پژوهشی با عنوان «مرور سیستماتیک یکپارچه در پژوهش‌ها/مداخله نمایش درمانی» انجام دادند. هدف این پژوهش بررسی سیستماتیک از مطالعات مداخله نمایش درمانی منتشر شده در دهه گذشته (۲۰۰۷ تا ۲۰۱۷) بود. پژوهشگران رویکردی یکپارچه را برای بررسی سیستماتیک در نظر گرفتند که شامل ترکیبی از روش‌شناسی متنوع، مداخلات، مقایسه‌ها و نتایج مختلف است. با جست‌وجو در چهار پایگاه‌داده و جست‌وجوی دستی ۲۴ مقاله برای تحلیل کامل انتخاب شد. یافته‌ها، رویکردهای مختلف مورداستفاده در نمایش درمانی و جمعیت‌هایی که از آن استفاده می‌شود را بیان می‌کند. علاوه بر این به برخی مسائل کلیدی روش‌شناختی که از مطالعات مختلف ناشی می‌شوند، پرداخته شد. در دهه گذشته، تحقیقات نمایش درمانی نتایج امیدوارکننده‌ای را به همراه داشته است که نشان می‌دهد نمایش درمانی درمان مؤثری را برای جمعیت‌های مختلف ارائه می‌دهد.

دیویس و همکاران (۲۰۱۳) پژوهشی تحت عنوان «محیط‌های یادگیری خلاق در آموزش» در کشور انگلستان انجام دادند. هدف از این

مبانی نظری

در این نظریه، تعاملات اجتماعی است به همین دلیل به آن سازنده‌گرایی دیالکتیکی می‌گویند. طبق نظریه فعالیت، آگاهی یادگیری از فعالیت ناشی می‌شود. هسته یک فعالیت شامل این مورد است. (شکل ۱)

به دلیل اینکه این نظریه بیشتر بر تعاملات عالی و هوشیاری انسان تأکید می‌کند؛ لذا چارچوبی مناسب برای فهمیدن تمام کار و کنش‌های انسان است. (مرادی مخلص و همکاران، ۱۳۹۷) با توجه به اینکه نظریه فعالیت نظریه‌ای توسعه‌یافته از سازنده‌گرایی اجتماعی ویگوتسکی است؛ لذا چارچوب نظری مورد استفاده در این پژوهش نظریه فعالیت است.

روش‌شناسی

این پژوهش از نظر هدف از نوع پژوهش‌های کاربردی و از نظر ماهیت داده‌ها از نوع پژوهش‌های کیفی می‌باشد که به روش مرور نظام‌مند و با مدل پریزما انجام پذیرفت که در آبان، آذر، دی و بهمن ۱۴۰۲ انجام شده است. در این تحقیق، از روش مرور نظام‌مند برای شناسایی، بررسی، ارزشیابی و تحلیل مقالات درباره کاربرد نمایش خلاق در بهبود مهارت‌های ارتباطی استفاده شده است. تاریخچه شروع مطالعات مروری نظام‌مند (ساختاریافته) به دهه ۱۹۷۰ در علوم اجتماعی برمی‌گردد. یک مرور نظام‌مند با هدف تنظیم‌کردن سؤالاتی مشخص و اختصاصی به همراه پاسخ‌هایی دقیق به طور خلاصه از منابع موجود همراه با ترکیب کیفی یا کمی (فراتحلیل) است. (عبدخدایی و طیوری، ۱۳۹۸: ۱۶۷) این پژوهش به روش مرور نظام‌مند طبق معیارها پریزما در شش مرحله توصیف، تحلیل و استنتاج انجام گردید. راهبردهای شش مرحله‌ای پریزما در پژوهش حاضر به شرح زیر است:

۱. راهبرد جست‌وجو: پریزما یکی از روش‌های مرور نظام‌مند است. پژوهش

با توجه به این که در نمایش خلاق، افراد در فرایند یادگیری خود نقشی فعال دارند و به صورت گروهی و در تعامل با سایر افراد می‌آموزند، می‌توان ریشه نظری آن را به رویکرد سازنده‌گرایی پیوند زد. (Ozturk-Pat & Yilmaz, 2021: 224) نظریه‌های یادگیری مختلفی وجود دارد. یکی از آنها نظریه سازنده‌گرایی است. دیدگاه سازنده‌گرا در خصوص یادگیری، یک نظریه مؤثر در بیست سال گذشته بوده است. نظریه‌پردازان مربوط به سازنده‌گرایی، جان دیویی، ژان پیازه، جروم برونر و ویگوتسکی هستند. یکی از مهم‌ترین و بانفوذترین نظریه‌های سازنده‌گرا، سازنده‌گرایی اجتماعی است که ویگوتسکی آن را ارائه کرده است. براساس این نظریه، ساخت دانش با استفاده از فعالیت‌های خود فرد، تعاملات اجتماعی و با هدایت مربی صورت می‌گیرد؛ زیرا یادگیری ماهیتی اجتماعی دارد (فتحی، ۱۳۹۸: ۹۰). یادگیری در سازنده‌گرایی اجتماعی به عنوان یک فرایند فعال تلقی می‌شود که بر محیط‌های اجتماعی و ارتباطات بین فردی تأکید می‌کند. (Jie et al, 2020: 832)

ساخت دانش بر اساس نظریه سازنده‌گرایی اجتماعی، فرایندی شناختی و اجتماعی است که دانش‌آموزان فعالانه و در ارتباط با دیگران و همکاری با آنها، معانی را تفسیر کرده و می‌سازند. (Azhari et al, 2020: 273)

نظریه فعالیت مبتنی بر رویکرد سازنده‌گرایی اجتماعی یا دیالکتیکی ویگوتسکی است. اندیشه‌های توسعه یافته وی توسط الکسی نیکولای ویچلوفونیتف تحت عنوان نظریه فعالیت بیان شده است. کلید ساخت دانش

شکل ۱. هسته یک فعالیت.

است اگرچه مقطع ابتدایی مدنظر بوده، اما مقالاتی که راجع به نمایش و نمایش خلاق و مهارت‌های ارتباطی در مقاطع دیگر از جمله متوسطه و آموزش عالی نیز، به منظور مقایسه بهتر انتخاب شده‌اند.

۳. خروجی جست‌وجوی نظام‌مند: روند جست‌وجو و انتخاب مقالات همان‌طور که در «شکل ۲» نشان داده شده است به این صورت بود که پس از جست‌وجو در پایگاه‌های ذکرشده انگلیسی با کلمات کلیدی مرتبط تعداد ۱۷ مقاله مشخص شد. تعداد ۲ مقاله فارسی به صورت دستی و هدف‌مند در پایگاه داده مرکز اطلاعات علمی جهاد دانشگاهی و ۲ مقاله با استفاده از نرم‌افزار POP اضافه شد. مجموع مقالات به

حاضر به این روش انجام شده است. پریزما، راهنمایی برای بهبود و توسعه مرورهای ساختارمند می‌باشد. (آثار و دیگران، ۱۳۹۵: ۷) انتخاب مقالات از ۵ پایگاه داده جی‌استور، پروکوئست، وب ساینس، اسپوکوس و وایلی به صورت نظام‌مند و از پایگاه داده مرکز اطلاعات علمی جهاد دانشگاهی به صورت هدف‌مند انجام شد. کلمات کلیدی مورد نظر در «جدول ۱» آورده شده است.

۲. معیار انتخاب مقالات: به منظور پاسخ به سؤالات و هدف تحقیق مقالاتی انتخاب شده‌اند که به کاربرد نمایش و نمایش خلاق در بهبود مهارت‌های ارتباطی پرداخته شده است. معیارهای ورود و خروج مقالات در «جدول ۲» آورده شده است. لازم به ذکر

جدول ۱. کلمات کلیدی در جست‌وجوی نظام‌مند.

کلیدواژه سوم	کلیدواژه دوم	کلیدواژه اول
"Students of the first year of elementary school"	"Communication skill**"	"Creative drama"
"Students of the first year of Primary school"	"communicative skill**"	"Drama activit**"
"Primary student**"	"communication abilit**"	
"Primary school"	"communicative abilit**"	
"Elementary student**"	"ability to communicat**"	
"Elementary school"	"social skill**"	
	"language skill**"	
	"personal behaviour**"	
	"personal trait**"	
	"personal skill**"	
	"social intelligence**"	

جدول ۲. معیارهای ورود و خروج

خروج	ورود	گروه
عدم ارتباط با نمایش و نمایش خلاق	مرتبط با نمایش و نمایش خلاق	نوع
به‌غیراز یادگیرندگان	دانش‌آموزان و دانشجویان	جامعه آماری
به‌غیراز فارسی و انگلیسی	فارسی یا انگلیسی	نوع زبان
خلاصه یا فصل‌های کتاب	مقالات ژورنال	نوع اسناد

۱۷۴ مقاله رسید. که یک مقاله تکراری بود. با توجه به جدول معیارهای ورود و خروج با بررسی عنوان و چکیده، تعداد ۱۲۵ مقاله خارج شد و ۴۸ مقاله برای بررسی متن کامل انتخاب گردید. درنهایت از بین مقالات مورد نظر ۱۸ مقاله (۱۶ مقاله انگلیسی و ۲ مقاله فارسی) به منظور بررسی عمیق انتخاب شد.

۴. استخراج داده‌ها: داده‌های زیر از مقالات انتخابی مورد نظر استخراج و در نرم‌افزار اکسل جمع‌آوری شده که بخشی از آن در «جدول ۳» آورده شده است.

موارد به شکل و ترتیب نویسندگان، سال، عنوان، نام فصلنامه، هدف تحقیق، متغیر مستقل، متغیر وابسته، نوع تحقیق، روش تحقیق، فرضیه یا سؤالات، ابزار جمع‌آوری داده، توضیح ابزار و توضیحات آموزش، تحلیل داده‌ها یافته‌ها و غیره تنظیم شده است.

۵. ارزیابی کیفی مقالات: مقالات انتخاب شده مورد ارزیابی کیفی قرار گرفتند. با اطلاعات ارزیابی کیفی (Batten et al, 2013: 290) و نرم افزار (POP) تحلیل اعتبار و روایی یافته‌های هرکدام از تحقیقات و نتیجه‌گیری‌های آن مشخص می‌شود (به نقل از طوفانی‌نژاد و همکاران، ۱۳۹۸). چک‌لیست CASP (Batten et al, 2013: 292) از اصلی‌ترین ابزارهای علمی برای بررسی معتبر بودن مقالات در تحلیل سیستماتیک بوده و دارای ۴۳ سؤال است که ۳۲ سؤال، صرفاً به روش‌های کمی مربوط است. ملاک‌ها با یکی از سه پاسخ زیر مورد ارزیابی واقع می‌شوند. بله (۲ امتیاز)، تا حدودی (۱ امتیاز) و خیر یا گزارش نشده (۰ امتیاز)

پس از جمع‌آوری امتیازهای هر تحقیق، به درصد تبدیل می‌شود تا امکان مقایسه مستقیم بین تحقیقات فراهم گردد. بعد از فرایند ارزیابی، مقالات بالای ۶۰ درصد انتخاب شدند. نتیجه بررسی کیفی مقالات داخل شده در این تحقیق در «جدول ۵» ذکر شده است.

مطالعات انتخاب شده به منظور افزایش دقت و کیفیت از لحاظ غربالگری عنوان، چکیده و متن کامل، توسط دو بازبین به‌طور مستقل انجام گردید. بازبینان به منظور رفع هرگونه اختلاف نظر با یکدیگر به بحث پرداختند. باین‌وجود، معیار اصلی جهت امتیاز ارزیابی کیفیت مقالات در موارد وجود اختلاف نظر به‌کارگیری نرم‌افزار علم‌سنجی با عنوان Harzing's Publish or Perish بود که مقالاتی که دو ارزیاب با یکدیگر اختلاف نظر داشتند طبق شاخص‌های: *h-index*, *g-index*, *hi-norm*, *hi-annual* و *hA-index* مورد بررسی و ارزیابی قرار گرفت.

۶. روش تجزیه و تحلیل داده‌ها: برای تجزیه و تحلیل داده‌ها از روش سه‌مرحله‌ای توصیف، تحلیل و استنتاج استفاده شد. پس از استخراج داده‌های تمام پژوهش‌های انتخاب شده جهت بررسی عمیق در جدول استاندارد استخراج داده‌ها، داده‌های مشابه در تمام پژوهش‌ها بررسی و مقایسه شدند. درنهایت با توجه به هدف پژوهش حاضر و چارچوب نظری انتخاب شده مورد نقد و تحلیل قرار گرفتند. پس از تحلیل داده‌ها و بررسی‌های انجام شده در مورد یافته‌های پژوهش، به منظور پاسخگویی به سؤالات پژوهش استنتاج داده‌ها انجام شد.

یافته‌های پژوهش

باتوجه به جدول شماره ۳، تعداد کل شرکت‌کنندگان در ۱۸ پژوهش انجام شده، ۱۲۰۶ نفر بود که در ۱ پژوهش، (Mages, 2008: 127) حجم نمونه مشخص نبود تعداد شرکت‌کنندگان به تفکیک جنسیت به‌طورکلی ۲۱۵ مرد و ۲۷۸ زن بودند؛ یعنی ۵۳ درصد زن و ۴۷ درصد مرد. در پژوهش (Lee & Liu, 2022; Ozlem & Yilmaz, 2017; Bulut Ozek, 2016; Rose et al, 2000; Pekdemir et al, 2015; Freeman et al, 2003; Mages, 2008

محیط یادگیری نمایش خلاق: تحولی در توسعه مهارت‌های ارتباطی در عصر متصل

نرگس یزدانفر، حسین مرادی مخلص = صفحه ۱۲۴-۱۰۵

جدول ۳. مشخصات مقالات وارد شده در مرور نظاممند.

ردیف	عنوان مقاله	نویسندگان	نام مجله	سال و کشور	روش پژوهش	نتایج اصلی	نتیجه ارزیابی کیفی
۱	تأثیر روش نمایش خلاق بر نگرش دانش‌آموزان به مطالعات اجتماعی و پیشرفت تحصیلی در ترکیه	Kaf, O. & Uygungul Yilmaz, O	Çukurova University Faculty of Education Journal	۲۰۱۷ ترکیه	کمی	روش نمایش خلاق بر پیشرفت مطالعات اجتماعی و نگرش دانشجویان نسبت به مطالعات اجتماعی تأثیر معنی‌داری دارد، اما تأثیر معناداری بر حفظ دانش مطالعات اجتماعی ندارد.	٪۷۳
۲	تأثیر روش نمایش خلاق بر مهارت گفتاری دانش‌آموزان	Öztürk Pat, Ö. & .Yılmaz, M	Journal of Theoretical Educational Science	۲۰۲۱ ترکیه	کمی	آموزش گفتاری با روش نمایش خلاق بر مهارت گفتاری دانش‌آموزان تأثیر مثبت دارد.	٪۷۸
۳	تأثیر آموزش از طریق نمایش خلاق بر رشد و توسعه مهارت‌های اجتماعی دانش‌آموزان دبستان	Kivanc Oztug, E., & .Ciner, M	New Trends and Issues Proceedings on Humanities and Social Sciences	۲۰۱۷ قبرس شمالی	کمی	از دیدگاه کلی مقیاس ارزشیابی مهارت‌های اجتماعی دانش‌آموزان مشمول مطالعه مشخص شد که بین نمرات به‌دست‌آمده قبل و بعد از آموزش تفاوت آماری معنی‌داری وجود دارد و نمرات کسب شده توسط آموزش تحصیلات از نظر آماری افزایش معنی‌داری نشان داد.	٪۸۰
۴	تأثیر نمایش خلاق بر پیشرفت دانش‌آموزان در دوره فناوری اطلاعات	Bulut Ozek, M	Journal of Education and Training Studies	۲۰۱۶ ترکیه	کمی	روش نمایش خلاق در مقایسه با روش یادگیری مبتنی بر رایانه و سایر روش‌های موجود در برنامه درسی دوره فناوری اطلاعات، روش مؤثر دیگری بر مجموعه‌ای از تجربیات یادگیری است. توضیح اصلی این است که وقتی دانش‌آموزان نقش فعالی در فرایند یادگیری ایفا کنند، یادگیری دائمی امکان‌پذیر است که بازتاب یافته‌های به‌دست‌آمده است.	٪۷۵
۵	تأثیر نمایش خلاق بر رشد مهارت‌های نوشتاری دانش‌آموزان ابتدایی	Çer, Erkan	Education and Science	۲۰۱۷ ترکیه	آمیخته	روش نمایش خلاق دانش‌آموزان را قادر می‌سازد تا مهارت‌های نوشتاری خود را توسعه دهند و پیشنهاد می‌شود از نمایش خلاقانه در کلاس استفاده شود.	٪۸۳
۶	بهبود درک مطلب دانش‌آموزان ابتدایی با تکنیک‌های نمایشی	Rose, Dale S; Parks, Michaela; Androes, Karl; McMahon, Susan D	The Journal of Educational Research	۲۰۰۰ شیکاگو	کمی	برنامه خواندن مبتنی بر نمایشنامه با تأکید بر تصویرسازی، شرح و بسط و عنصر داستان و تقسیم‌بندی می‌تواند تأثیر شگرفی بر یادگیری دانش‌آموزان در زمینه درک مطلب داشته باشد.	٪۶۸

ادامه جدول ۳. مشخصات مقالات وارد شده در مرور نظاممند.

۷۵٪	تفاوت معناداری بین نمرات پیش‌آزمون کودکان گروه آزمایش و کنترل که از مقیاس خودارزیابی در حوزه‌های هوشی چندگانه استفاده کردند به دست نیامد.	کمی	۲۰۱۵ آنکارا	Education and Science	Pekdemir, Zahide Dalbudak;Akyol, Aysel Koksalsal	بررسی تأثیر آموزش نمایش بر هوش چندگانه دانش‌آموزان کلاس پنجم	۷
۷۶٪	تأثیر نمایش خلاق بر روی خودپنداره، و مهارت‌های اجتماعی معنادار نبود.	کمی	۲۰۰۳ آمریکا	The Journal of Educational Research	Freeman, Gregory D;Sullivan, Kathleen;Fulton, C Ray	تأثیر نمایش خلاق بر خودپنداره، مهارت‌های اجتماعی و رفتار مشکل‌ساز	۸
۶۸٪	استفاده از فعالیت‌های نمایشی با استفاده از آموزش زبان مادری باعث بهبود مهارت‌های تلفظ در مقایسه با روش سنتی می‌شود.	کمی	۲۰۰۸ ایران	American Journal of Applied Sciences	.Ulaş A.H	تأثیر فعالیت‌های نمایش خلاق بر رشد مهارت‌های شفاهی در کودکان دبستانی	۹
۸۵٪	ابزار کمی: دو معیار کمی. ۱- قضاوت ارزیابی حرفه ای ۲- پرسشنامه تکنیک های ارائه خود ادراک شده، ابزار کیفی: مصاحبه با دانشجویان بود. تجزیه و تحلیل داده ها نشان داد که عملکرد شفاهی دانشجویان تنها پس از ارائه برای مخاطبان واقعی غیر از همکلاسی‌های خود به طور قابل توجهی افزایش یافت. توجه شرکت‌کنندگان به سه مهارت ارائه - ساختار، انطباق مخاطب و محتوا پس از اینکه ارائه آن‌ها شامل مخاطبان واقعی بود، به طور قابل توجهی افزایش یافت.	آمیخته	۲۰۲۲ تایوان	The Asia-Pacific Education Researcher	Lee, Yow-jyy Joyce;Liu Yeu-Ting	ارتقای مهارت‌های ارائه شفاهی از طریق وظایف مبتنی بر نمایشنامه (نمایش) با یک مخاطب معتبر: یک مطالعه طولی	۱۰
۷۶٪	درام‌های قصه‌گویی به معلمان راهبرد آموزشی آسانی را ارائه می‌دهند که جامعه را می‌سازد و با استانداردهای کیفی آموزش اولیه دوران کودکی و نظریه رشد کودک همسو می‌شود.	کیفی	۲۰۱۳ نیویورک	Early Childhood Education Journal	Wright, Cheryl;Diener, Marissa L;Kemp, Jacqueline Lindsay	نمایش‌های داستان‌گویی به عنوان یک فعالیت جامعه‌سازی در کلاس درس در دوران کودکی	۱۱
۸۲٪	نمایش در آموزش و پرورش بر مهارت‌های زندگی تأثیر می‌گذارد، مهارت‌های خواندن و شمارش دانش‌آموزان را توسعه می‌دهد، آن‌ها را قادر می‌سازد تا نقاط قوت و ضعف شخصیت خود را شناسایی کنند. به‌کارگیری نمایش در آموزش، مهارت‌های دانش‌آموزان را در تفکر بازتابی افزایش داد تا مفاهیم مختلف را تقویت کند.	کمی	۲۰۱۹ امارات	International Journal of Emerging Technologies in Learning ((Online	Hani Yousef Jjarrah	تأثیر استفاده از نمایش در آموزش مهارت‌های زندگی و تفکر انعکاسی (بازتابی) (تأملی)	۱۲

محیط یادگیری نمایش خلاق: تحولی در توسعه مهارت‌های ارتباطی در عصر متصل

نرگس یزدانفر، حسین مرادی مخلص = صفحه ۱۲۴-۱۰۵

ادامه جدول ۳. مشخصات مقالات وارد شده در مرور نظاممند.

۶۳٪	مطالعات بررسی شده به سه دسته اصلی تقسیم می‌شوند: بداهه‌نوازی موضوعی، بداهه‌نوازی مبتنی بر داستان و بداهه به سبک پالی. ۲. معیار های مهارت زبان ۳. معیارهای درک داستان، یادآوری و بازگویی داستان ۴. روایی و پایایی معیار ۵. تسهیلگران درام ۶. آموزش و تخصص تسهیلگر ۷. وفاداری پیاده سازی تسهیلگران ۸. نسبت تسهیل کننده به مشارکت کننده.	کیفی	۲۰۰۸ آمریکا	Review of Educational Research	Mages, Wendy Karen	آیا نمایش خلاق رشد زبان در دوران کودکی را ارتقا می‌دهد؟ مروری بر روش‌ها و معیارهای به‌کاررفته در ادبیات تجربی (مرور نظام‌مند)	۱۳
۷۳٪	تأثیرات مثبت نمایش خلاق بر سطوح مهارت‌های اجتماعی دانش‌آموزان پیش‌دبستانی با مطالعات بسیاری نشان داده شده است و ادغام نمایش با برنامه‌های روزانه و تمرین آن بسیار مهم است. فعالیت‌های نمایشی خلاق از جمله روش‌هایی هستند که مهارت‌های اجتماعی را توسعه می‌دهند.	کمی	۲۰۱۲ ترکیه	Cukurova University Faculty of Education Journal	Cetingoz, D; Gunhan, BC	تأثیر فعالیت‌های نمایش خلاق بر کسب مهارت‌های اجتماعی کودکان شش‌ساله	۱۴
۸۲٪	گرچه نمرات کسب شده توسط گروه آزمایش از دو گروه کنترل بیشتر بود؛ اما تفاوت معناداری بین آن‌ها وجود نداشت.	آمیخته	۲۰۱۲ ترکیه	Procedia-Social and Behavioral Science	Bayraktara , Ayse Okvuran	بهبود نوشتار دانش‌آموزان از طریق نمایش خلاق	۱۵
۷۵٪	بین امتیازهای پیش‌آزمون - پس‌آزمون مهارت‌های ارتباط اجتماعی کودکان تفاوت معناداری مشاهده شد و کودکان دارای ناتوانی یادگیری با فعالیت‌های نمایشی مهارت‌های ارتباط اجتماعی را کسب کردند.	کمی	۲۰۱۰ ترکیه	Procedia-Social and Behavioral Sciences	Filiz Erbayra, S.Sunay Yildirim Dogru	اثربخشی آموزش نمایش خلاق بر آموزش مهارت‌های ارتباط اجتماعی در دانش‌آموزان	۱۶
۸۰٪	برنامه درسی نمایش خلاق و قصه‌گویی بر رشد خلاقیت و افزایش عملکرد تحصیلی دانش‌آموزان تأثیر دارد.	کمی	۱۳۹۵ ایران	پژوهش در برنامه‌ریزی درسی	سید کاظم علوی لنگرودی، افسانه رجایی	تأثیر برنامه درسی قصه‌گویی و نمایش خلاق بر خلاقیت و عملکرد تحصیلی دانش‌آموزان دختر پایه پنجم ابتدایی در دروس انشا و هنر	۱۷
۷۸٪	نمایش خلاق بر سازگاری اجتماعی، قضاوت اخلاقی و خلاقیت دانش‌آموزان دختر پایه چهارم مقطع ابتدایی تأثیرگذار بوده است.	کمی	۱۳۹۵ ایران	نشریه علمی - پژوهشی آموزش و ارزشیابی	شهرام مامی و کامران امیریان	تأثیر نمایش خلاق بر سازگاری اجتماعی، قضاوت اخلاقی و خلاقیت دانش‌آموزان	۱۸

جدول ۴. ویژگیهای محیط یادگیری نمایش خلاق.

نویسندگان	سال	مزا یا نقش‌نمایش و نمایش خلاق
Yılmaz, Özge Uygungül; Kaf, Özlem	۲۰۱۷	فعال بودن یادگیرندگان در فرایند یادگیری - ایجاد مهارت‌های ارتباطی - مهارت‌های کارگروهی - توسعه اعتماد به نفس و عزت نفس - بهبود نگرش و افزایش موفقیت تحصیلی
Öztürk Pat, Ö. & Yılmaz, M	۲۰۲۱	فعال بودن یادگیرندگان - بیان خود در نمایش خلاق باعث افزایش اعتماد به نفس می‌شود - اجتماعی شدن دانش‌آموزان درون‌گرا یا منفعل
Kivanc Oztug, E., & Ciner, M	۲۰۱۷	دانش‌آموزان ویژگی‌های شناختی و عاطفی مانند رشد زبان و تفکر، اعتماد به نفس، تقویت خودپنداره، خودآگاهی، نشان دادن همدلی و توسعه روحیه کمک‌رسانی و همکاری را به دست می‌آورند.
Bulut Ozek, M	۲۰۱۶	درک بهتر وقایع و اشیای انتزاعی و نظری طراحی شده - اصلاح مهارت‌های ارتباطی دانش‌آموزان مانند توجه، گفتار، گوش‌دادن، درک، درک و تفسیر - بهبود مهارت‌های خلاقیت دانش‌آموزان - کمک به درمان دانش‌آموزان درون‌گرا، خجالتی و خود تحقیرکننده - تعامل بیشتر - گوش‌دادن دقیق‌تر
Çer, Erkan	۲۰۱۷	تقویت تخیل زبانی و ارتباطی دانش‌آموزان - کمک به خود تنظیمی - ایجاد رفتارهایی با ابعاد متفاوت در نوشتار از طریق جنبه‌های ارتباطی و تعاملی
Rose, Dale S; Parks, ,Michaela; Androes Karl; McMahon, Susan D	۲۰۰۰	پردازش راحت‌تر و سریع‌تر اطلاعات - یادگیری مطالب به صورت معنادار
Pekdemir, Zahide Dalbudak; Akyol, Aysel Köksal	۲۰۱۵	پرورش افرادی خلاق، خودکفا، و خودآگاه در همه زمینه‌ها
Freeman, Gregory D; Sullivan, Kathleen; Fulton, C Ray	۲۰۰۳	فراهم‌کردن تجارب دراماتیک - فراهم‌کردن فرصتی برای مشارکت کودکان در کارهای گروهی، کمک به بهبود مفهوم خود، بهبود رشد اجتماعی، فراهم‌کردن فرصتی برای توسعه مهارت‌های اجتماعی در یک محیط غیر تهدیدکننده
.Ulaş A.H	۲۰۰۸	شرکت فعال یادگیرنده از طریق القای احساس، تخیل و فکر - افزایش جلب توجه و خلاقیت
Lee, Yow-jyy Joyce; Liu Yeu-Ting	۲۰۲۲	تقویت درک شنیداری - تقویت مهارت‌های گفتاری - رشد مهارت‌های زبانی - رشد زبان شفاهی
Wright, Cheryl; Diener, Marissa L; Kemp, Jacqueline Lindsay	۲۰۱۳	دادن فرصت به یادگیرندگان برای اینکه تجربیات و ایده‌های یکدیگر را بشنوند، ببینند و در مورد آن‌ها صحبت کنند و در عین حال با همسالان خود در کلاس درس آشنا شوند. فراهم‌کردن سطوح مختلفی از مهارت‌های اجتماعی از جمله فرصتی برای شرکت در فعالیتی که آن‌ها را با کل گروه کلاس درگیر کند.
Hani Yousef Jjarrah	۲۰۱۹	کمک به رشد تفکر یادگیرنده - رهایی از جو نابسامان آموزش - افزایش همکاری با گروه - رشد شخصیت
Mages, Wendy Karen	۲۰۰۸	افزایش اشتیاق کودکان با استفاده از عنصر تخیل
Cetingoz, D; Gunhan, BC	۲۰۱۲	سهم مهمی در اجتماعی شدن و عضویت کودکان در جامعه دارد.
Aysegul Bayraktara, Ayse Okvuran	۲۰۱۲	فعال بودن دانش‌آموزان در فرایند یادگیری و کشف مهارت‌ها و خلاقیت خود

جدول ۵. عوامل موثر در محیط یادگیری نمایش خلاق

نویسندگان	سال	
Yilmaz, Özge Uygungül; Kaf, Özlem	۲۰۱۷	ویژگی‌ها و برخورد معلم
Öztürk Pat, Ö. & Yılmaz, M	۲۰۲۱	بداهه‌گویی
Çer, Erkan	۲۰۱۷	بداهه‌گویی
,Rose, Dale S; Parks, Michaela; Androes Karl; McMahon, Susan D	۲۰۰۰	تصویرسازی و حافظه
Lee, Yow-jyy Joyce; Liu Yeu-Ting	۲۰۲۲	ساختار ۲. مخاطب ۳. محتوا ۴. حالت بدن ۵. غیر کلامی ۶. کمک‌های بصری
Wright, Cheryl; Diener, Marissa L; Kemp, Jacqueline Lindsay	۲۰۱۳	نقش‌های فردی - عضویت در گروه - گنجاندن - ایجاد رابطه - راهنمایی معلم به‌ویژه در هنگام معرفی اولین فعالیت
Hani Yousef Jjarrah	۲۰۱۹	توجه به بداهه‌نوازی
Mages, Wendy Karen	۲۰۰۸	تسهیلگران درام خلاق - آموزش و تخصص تسهیلگر - وفاداری پیاده‌سازی تسهیلگران - نسبت تسهیل‌کننده به مشارکت‌کننده

همچنین نمایش خلاق به دانش‌آموزان کمک می‌کند که خود را بهتر بشناسند لذا به تقویت و درک خودپنداره مثبت آنها کمک می‌کند و باعث می‌شود در فعالیت‌های گروهی مشارکت داشته باشند و به رشد شخصیت آنها کمک نماید.

سؤال ۲) چه عواملی در فعالیت‌های نمایشی از جمله نمایش خلاق مؤثر است؟

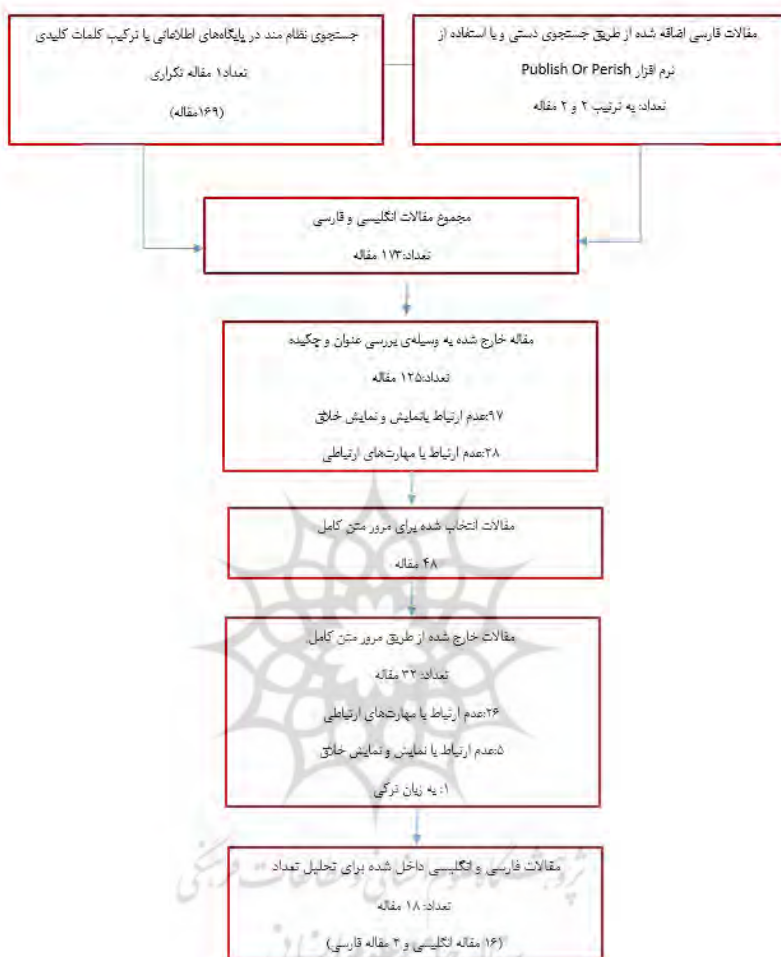
سؤال ۳) رویکردهای روش‌شناسی اتخاذ شده در حوزه نمایش خلاق و مهارت‌های ارتباطی چیست؟

باتوجه به یافته‌های «جدول ۳»، رویکردهای روش‌شناختی مورد استفاده در نمایش خلاق در پژوهش‌ها به صورت کمی، کیفی و آمیخته است. مطابق شکل ۳ در مقالات مورد تحلیل، ۱۳ پژوهش به صورت کمی، ۲ مورد به صورت کیفی و ۳ مورد به صورت آمیخته انجام شده است.

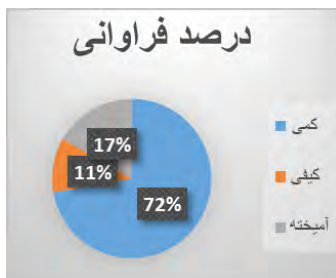
به تفکیک جنسیت اشاره‌ای نشده بود. در پژوهش (جراح، ۲۰۱۹) شرکت‌کنندگان صرفاً مرد بودند. همچنین در ۲ پژوهش (علوی لنگرودی و رجایی، ۱۳۹۵؛ مامی و امیریان، ۱۳۹۵) شرکت‌کنندگان صرفاً زن بودند.

سؤال ۱) فعالیت‌های نمایشی از جمله نمایش خلاق در بهبود مهارت‌های ارتباطی چه نقشی دارد؟

مطابق «جدول ۴»، فعالیت‌های نمایشی از جمله نمایش خلاق، به تقویت مهارت‌های ارتباطی از جمله توجه، گفتار، گوش دادن، درک و تفسیر، تقویت درک شنیداری، تقویت مهارت‌های گفتاری- رشد مهارت‌های زبانی- رشد زبان شفاهی و به رشد تفکر یادگیرندگان کمک می‌کند و باعث می‌شود که آنها در فرایند یادگیری خود نقش فعالی داشته باشند و مهارت‌ها و خلاقیت خود را کشف نمایند.

شکل ۲. چارت روند انتخاب مقالات.

شکل ۳. نوع روش شناختی تحقیقات.

پرخاشگری و یا استرس در فرد خواهد شد. در پژوهشی که توسط کروسک و زورک در سال ۲۰۱۹ انجام شد، میزان تأثیر فعالیت‌های نمایش خلاق بر رفتار پرخاشگرانه کودکان پیش‌دبستانی مؤثر بیان شد. همچنین مطابق با پژوهش میرزایی و قمری در سال ۱۳۹۹ که به بررسی میزان اثربخشی بازی گروهی، قصه‌گویی و نمایش خلاق بر کاهش اضطراب دانش‌آموزان پسر مقطع ابتدایی شهر تهران انجام شد، میزان ارتباط را مستقیم دانسته و هر مقدار که فعالیت‌های نمایشی افزایش یابد، بهبود مهارت‌های ارتباطی را در پی دارد. همسو با این نتیجه‌گیری همانند دو پژوهش قبل، پژوهش فرحزادی و همکاران در سال ۱۳۹۷ نیز تأثیر روش نمایش خلاق بر کاهش اختلال‌های درون نمود کودکان پیش‌دبستانی را تأیید می‌کند؛ بنابراین بر مبنای نتایج به‌دست‌آمده و پژوهش‌های انجام‌شده در طی چند سال اخیر، محیط‌های یادگیری نمایش خلاق و فعالیت‌های مرتبط با آن سبب بهبود مهارت‌های ارتباطی افراد و فراگیران از قبیل دانش‌آموزان ابتدایی می‌گردد.

اما در پرسش دوم به عوامل مؤثر در محیط یادگیری نمایش خلاق پرداخته شد که می‌توان گفت طبق آنچه در نظام آموزشی کنونی قابل مشاهده است تغییر نقش معلم از انتقال‌دهنده به تسهیل‌گر است (Wright et al, 2013: 197). اما عامل اساسی به کمیت و کیفیت چگونگی اجرا و برنامه‌ریزی آن بستگی دارد. لی و همکاران (۲۰۱۵) بررسی نمودند که میزان بازه زمانی که برای اثربخشی در نظر گرفته می‌شود می‌بایست در قالب یک پروژه بلندمدت اجرایی شود تا بتوان در درازمدت بیشترین بهبود و تأثیر را شاهد بود (به‌نقل از لی و لیو، ۲۰۲۲: ۲۵۵)؛ بنابراین عوامل تأثیرگذار شامل معلم، دانش‌آموز، امکانات آموزشی، بهره‌گیری از روش‌های

سؤال ۴) فرصت‌ها و چالش‌های استفاده از فعالیت‌های نمایشی از جمله نمایش خلاق در آموزش مهارت‌های ارتباطی چیست؟ فرصت‌های استفاده از روش نمایش خلاق عبارت است از:

۱. افزایش نگرش به درس و در نتیجه افزایش موفقیت تحصیلی. (Ozlem & Yilmaz, 2017: 294)

۲. با توجه به تأثیر نمایش خلاق بر مهارت‌های اجتماعی که با مطالعات ثابت شد و تداوم این تأثیرگذاری، به عنوان روشی برای حل مشکل اساسی انتخاب شد. (Ciner & Kiv-anc-Oztug, 2017: 425)

با توجه به مقالات بررسی شده از جمله چالش‌های پیش روی نمایش خلاق به موارد زیر می‌توان اشاره کرد:

۱. زمان‌بر بودن تمرین و اجرای نمایش. (Lee & Liu, 2022: 265)

۲. عدم وجود محیط مناسب برای اجرای نمایش خلاق. (Bulut Ozek, 2016: 56)

۳. نگرانی‌های مالی به عنوان مثال، کاهش بودجه که باعث شد مشارکت دانش‌آموزان در نمایش کاهش یابد. (Mages, 2008: 125)

بحث و نتیجه‌گیری

انسان موجودی اجتماعی است و جهت افزایش حضور خود نیاز به ارتباط در این محیط دارد. فعالیت‌های نمایش خلاق می‌تواند در ارتقا مهارت‌های ارتباطی مفید واقع شوند؛ لذا بررسی راه‌های رسیدن به این نوع خلاقیت‌ها لازم است. طبق آنچه به عنوان سؤالات پژوهش ذکر شد، هدف اساسی این مطالعه پاسخ به ۴ پرسش اساسی می‌باشد. در پرسش اول میزان نقش محیط یادگیری نمایش خلاق در بهبود مهارت‌های ارتباطی بررسی گردید که در پاسخ به این سؤال می‌توان گفت بهبود مهارت‌های ارتباطی سبب کاهش رفتارهای مخرب همانند

تداخل در محیط یادگیری است و همان مانع پیشرفت محیط یادگیری است که با شناسایی می‌بایست برطرف و بهبود یابد. ما مؤلفه‌های خارجی عبارت‌اند از فرصت‌ها و چالش‌ها، فرصت‌ها یک فرصت رقابتی به محیط‌های یادگیری می‌دهد که با استفاده از آن به اهداف و مقاصد خود دست یابند و فرصت‌هایی را برای رسیدگی به شکاف‌ها و آغاز فعالیت‌های جدید داشته باشند. از طرفی دیگر، تهدیدها باعث آسیب‌زدن به محیط یادگیری می‌شوند و موانعی برای دستیابی به اهدافشان هستند. (Razmi et al, 2018: 547) در ادامه به تشریح هرکدام از استراتژی‌ها پرداخته می‌شود.

– نقاط قوت: پس از بررسی و تحلیل ۱۸ مطالعه گنجانده‌شده در حوزه محیط‌های نمایش خلاق در جهت بهبود و ارتقا مهارت‌های ارتباطی می‌توان پی برد که از جمله نقاط قوت نمایش خلاق به دست آوردن ویژگی‌های شناختی و عاطفی مانند رشد زبان و تفکر، اعتماد به نفس، تقویت خودپنداره، خودآگاهی، نشان دادن همدلی و توسعه روحیه کمک‌رسانی و همکاری است. همچنین فعال بودن یادگیرندگان در فرایند یادگیری خود باعث می‌شود که آنها مطالب و مفاهیم را بهتر یاد گرفته و در نتیجه درصد فراموشی مطالب به حداقل می‌رسد. مطالعات نشان می‌دهند که این نقاط قوت معطوف به حوزه آموزش و محیط نمایش خلاق نمی‌شود و از آن در جهت درمان نیز استفاده شده است.

– نقاط ضعف: تحلیل مطالعات پژوهشی نشان می‌دهد که عدم آگاهی مربیان و معلمان در رابطه با اهمیت نمایش خلاق در فرایند آموزش و یادگیری سبب شده است که سایر ضعف‌ها و مشکلات را به همراه داشته باشد. ضعف مورد نظر در پی بی‌توجهی سازمان‌ها و مؤسسات آموزشی نسبت به غنی‌تر کردن محیط نمایش خلاق است و برطرف‌سازی

نویسن، برنامه‌ریزی بلندمدت و ایجاد ترغیب در دانش‌آموزان با سایر روش‌های تشویقی است.

در سومین پرسش رویکردهای روش‌شناسی به‌کارگرفته‌شده در حوزه یادگیری نمایش خلاق و بهبود مهارت‌های ارتباطی مورد بررسی قرار گرفت. رویکرد مطالعات در این حوزه بیشترین تمایل را به روش‌های کمی داشته است و پژوهشگران بیشتر پژوهش‌های خود را حول محور داده‌ها و اعداد و ارقام سوق داده‌اند. اما مطابق مطالعات دو سال اخیر دیدگاه پژوهشگران از روش‌های کمی به سمت پژوهش‌های آمیخته تغییر جهت داده است و این تغییر جهت نشان از تمایل بیشتر جهت مطالعه عمیق‌تر در این حوزه است و روش مطالعه پیمایشی رایج‌ترین نوع مطالعات در این زمینه بوده است؛ بنابراین انتظار می‌رود طی چند سال آتی شاهد افزایش روش‌های ترکیبی و تخصصی‌تر شدن مطالعات این حوزه خواهیم بود.

پرسش چهارم و اساسی این پژوهش به دنبال فرصت‌ها و چالش‌های استفاده از محیط یادگیری نمایش خلاق است. جهت پاسخ به این سؤال از ماتریس SWOT (دیوید، ۱۳۹۰) جهت تحلیل و بررسی استفاده شد. این ماتریس از مهم‌ترین ابزارها جهت مقایسه اطلاعات است که ۴ نوع استراتژی را بیان می‌کند. همچنین این ماتریس، شامل تحلیل نقاط قوت، ضعف، فرصت‌ها و تهدیدها است. (Tapscott & Tapscott, 2017: 15) این ماتریس از ۴ مؤلفه ملاحظات داخلی و خارجی بهره می‌گیرد. مؤلفه‌های داخلی شامل نقاط قوت و ضعف است نقاط قوت به عناصر داخلی محیط‌های یادگیری می‌پردازد و عواملی را که سبب تمایز آن محیط و برتری نسبت به سایر محیط‌ها می‌شود را بیان می‌کند. اما نقاط ضعف همان ایجادکننده

از چرخه مرور نظام‌مند خارج شود. محدودیت دیگر کمبود پژوهش سازمان‌ها و مؤسسات آموزشی در رابطه با تأثیر و اهمیت نمایش خلاق است و لذا سبب کاهش داده‌های تخصصی و ارزشمند در این حوزه می‌گردد. اما پیشنهاد می‌شود تمامی سازمان‌های آموزشی احیا گردند و در تمامی اسناد و برنامه‌ریزی‌های آموزشی اهمیت نمایش خلاق را به کار گیرند و در صورت لزوم از پژوهشگران به نام استفاده کنند تا بتوانند شکاف‌ها، مشکلات و نقاط ضعف را بهبود داده و بر نقاط قوت بیفزایند و فرصت‌ها فراوانی را جهت رقابت و ارتقا داشته باشند.

پژوهش حاضر با هدف بررسی کاربرد محیط یادگیری نمایش خلاق در بهبود مهارت‌های ارتباطی و بررسی ابعاد مختلف آن انجام پذیرفت. در این مطالعه نظام‌مند یک نمای کلی از تحقیقات و مطالعات صورت‌گرفته در حوزه محیط یادگیری نمایش خلاق و مهارت‌های ارتباطی ارائه شد. پژوهشگران، داده‌ها را به روش مرور نظام‌مند جمع‌آوری نمودند و نتایج آن مورد توصیف، تحلیل و استنتاج قرار گرفت. یافته‌ها پژوهش‌های حاضر نشان می‌دهد که استفاده از محیط یادگیری نمایش خلاق می‌تواند از طریق ویژگی‌های معلم، رهبری معلم و بداهه‌گویی باعث بهبود مهارت‌های ارتباطی فراگیران شود. در مجموع با کلیه تحلیل‌ها و بررسی‌ها پژوهش‌های مرتبط با موضوع محیط یادگیری نمایش خلاق و مهارت‌های ارتباطی می‌توان نتیجه گرفت که خلأ توجه سازمان‌ها و مؤسسات آموزشی نسبت به نمایش خلاق و به‌کارگیری آن به صورت کامل مشهود است. روند پژوهش‌های انجام‌شده در موضوع مذکور به صورت صعودی می‌باشد اما نیازمند تغییر در نوع روش تحقیق از روش کمی به سمت روش کیفی و ترکیبی می‌باشد تا تأثیرات و توجهات به این محیط یادگیر پویا، مؤثرتر و

این ضعف نیازمند برنامه‌ریزی و آموزش به معلمان و مربیان و در پی آن توجه بیشتر است.

- **فرصت‌ها:** جمع‌بندی نهایی ۱۸ مطالعه پژوهشی نشان می‌دهد ورود و توجه بیشتر به حوزه نمایش خلاق، برگزاری دوره‌های آموزشی نمایش خلاق برای معلمان و مربیان، آموزش به خانواده‌ها و والدین، بهره‌گیری از کتب و محتوای بیشتر به منظور آموزشی و آگاهی بیشتر این فرصت را فراهم می‌کند تا رقابت و پیشرفت حاصل گردد و به دنبال آن بسیاری از مشکلات برطرف گردد. همچنین شکاف‌های موجود از بین رفته و محیط‌ها جهت رقابت آماده می‌شوند.

- **تهدیدها:** مطابق آنچه از بررسی مطالعات به دست می‌آید، مهم‌ترین تهدید در اجرا و پیاده‌سازی نمایش خلاق، عدم وجود محیط مناسب است. مطابق آنچه بیان گردید تا مادامی که سازمان‌ها و مؤسسات آموزشی رغبت و علاقه نسبت به نمایش خلاق و تأثیرات آن در بهبود و ارتقای انواع مهارت‌ها نشان ندهند، تغییری خاص نخواهد شد. علاوه بر توجه فراگیران و کلیه افراد دخیل در این امر به یک محیطی بزرگ برای اجرای نمایش خلاق نیاز دارند که بتوانند آزادانه به انجام فعالیت‌ها بپردازند. تهدید دیگر زمانی خود را نشان می‌دهد که امور مالی و کمبود بودجه سبب نگرانی دوچندان شود؛ به‌گونه‌ای نمایش خلاق کنار گذاشته می‌شود و بعد از یک مدت به فراموشی سپرده خواهد شد.

از محدودیت‌های پژوهش می‌توان به نبود یک پایگاه داده تخصصی در رابطه با حوزه نمایش خلاق و پژوهش‌های انجام شده و مرتبط با آن اشاره کرد که همین عامل سبب می‌شود با به‌کارگیری فیلترها و ابزارهای گوناگون جست‌وجو کماکان برخی از مطالعات ارزشمند و مهم به صورت ناخواسته

مراکز تربیتی و آموزشی می‌کند تا در راستای تدوین برنامه جامع محیط یادگیری نمایش خلاق، گام‌های اصولی مبتنی بر برنامه‌های مدون و الگوهای استاندارد بردارند. هم‌چنین لازم است در عصر آموزش جدید و پویا، ضمن توجه به تبیین و کاربری مؤلفه‌های محیط یادگیری نمایش خلاق، به ابعاد دیگر روان‌شناختی این محیط یادگیری اثربخش توجه ویژه شود.

عمیق‌تر سنجیده شود. انتظار می‌رود مطابق نتایج ماتریس سوات از ظرفیت‌های فراوان محیط یادگیری نمایش خلاق در جهت رفع چالش‌ها و ضعف‌های بیان‌شده، استفاده کرد. کاربری نتایج حاصل از پژوهش حاضر ضمن رشد اطلاعات پیرامون محیط یادگیری نمایش خلاق و مهارت‌های ارتباطی در نظام آموزش رسمی و غیر رسمی، ضرورت این حوزه حیاتی را متوجه سیاست‌گذاران و برنامه‌ریزان

فهرست منابع

- ادیب، یوسف (۱۳۸۵)، بررسی میزان دستیابی نوجوانان ایرانی به مهارت‌های زندگی، پژوهش‌های نوین روانشناختی (روانشناسی دانشگاه تبریز)، دوره اول (۴)، ۱-۲۵.
- آثاری، شکرالله؛ جلال‌پور، شیدا؛ ایوبی، فاطمه؛ رحمانی، محمدرضا و رضائیان، محسن (۱۳۹۵)، پریزما؛ موارد ترجیحی در گزارش مقالات مروری منظم و فراتحلیل، *مجله دانشکده علوم پزشکی رفسنجان*، دوره پانزدهم (۱)، ۶۸-۸۰.
- تقی‌پور، حسین؛ علی‌رضائی، مرتضی؛ مغیث، امیرحسین و عطار، ماهان (۱۳۹۸)، *کاربرد زبان در آموزش، همدان: انتشارات روزاندیش*.
- جوادی‌پور، محمد؛ عزیزی، پروین؛ نوروززاده، رضا (۱۳۹۳)، میزان تحقق اهداف مهارت‌های زندگی در دانش‌آموزان دوره ابتدایی، *دوفصلنامه علمی پژوهشی شاهد*، دوره بیست و یکم (۴)، ۱۱۳-۱۲۸.
- عبدخدایی، زهرا و طیوری، امیر (۱۳۹۸)، تفاوت‌های مرور روایتی و مرور نظام‌مند، *مجله ایرانی آموزش در علوم پزشکی*، ۱۹، ۱۶۸-۱۶۶.
- عصاره، علیرضا؛ احمدی، روشن؛ اسماعیلی، محدثه (۱۴۰۱)، اثربخشی روش یادگیری فعال بر احساس تعلق به مدرسه و انگیزش تحصیلی دانش‌آموزان دوره ابتدایی، *نظریه و عمل در تربیت معلمان*، دوره هشتم (۱۳)، ۲۱۹-۲۳۸.
- علوی لنگرودی، سید کاظم و رجایی، افسانه (۱۳۹۵)، تأثیر برنامه درسی قصه‌گویی و نمایش خلاق بر خلاقیت و عملکرد تحصیلی دانش‌آموزان دختر پایه پنجم ابتدایی در دروس انشاء و هنر، *پژوهش در برنامه‌ریزی درسی*، دوره دوم (۲۴)، ۱۱۸-۱۲۹.
- فتحی، محمدرضا (۱۳۹۸)، نظریه‌سازنده‌گرایی اجتماعی و دلالت‌های آن برای فرایند یادگیری و تدریس، *پویا در آموزش علوم انسانی*، دوره چهارم (۱۵)، ۸۶-۱۰۰.
- کوی‌آبادی، ریحانه؛ پیوست، فاطمه زهرا (۱۴۰۲)، محیط یادگیری، کنفرانس ملی مدیریت، *روان‌شناسی و علوم رفتاری*.
- لرنی، معصومه؛ ستوده، نعمت؛ جهان، فائزه و اسدزاده، حسن (۱۴۰۰)، اثربخشی آموزش مهارت‌های زندگی بر رفتارهای پرخطر و نشانه‌های بیمارگون دانش‌آموزان دختر، *فصلنامه علمی مطالعات مدیریت بر آموزش انتظامی*، دوره چهاردهم (۵۳)، ۳۲-۱۱.
- مالیر، کبری (۱۳۹۹)، پرورش اخلاق در نمایش خلاق، *نشریه رشد آموزش پیش دبستانی*، دوره دوازدهم (۴۳)، ۱۴-۱۷.
- مامی، شهرام و امیریان، کامران (۱۳۹۵)، تأثیر نمایش خلاق بر سازگاری اجتماعی، قضاوت اخلاقی و خلاقیت دانش‌آموزان، *نشریه علمی-پژوهشی آموزش و ارزشیابی*، دوره دوم (۳۶)، ۷۵-۹۲.
- مرادی‌مخلص، حسین؛ امینی، رحمت؛ حیدری، جمشید و رشیدی، صادق (۱۳۹۳)، طراحی بعد عاطفی-اجتماعی محیط‌های یادگیری سازنده‌گرایی اجتماعی منطبق با مؤلفه‌های نمایش خلاق، *تئاتر*، (۶)، ۴۰-۵۴.
- مرادی‌مخلص، حسین؛ صالحی، وحید و حیدری، جمشید (۱۳۹۷)، *نمایش خلاق و یادگیری (مبانی نظری و عملی)*، انتشارات دانشگاه نهاوند.
- مطهری‌نژاد، حسین؛ اسمعیلی‌ماهانی، حانیه و مهدوی، فاطمه السادات (۱۴۰۱)، نقش فعالیت‌های پژوهشی و یادگیری فعال در توسعه شایستگی‌های حرفه‌ای دانش‌جو معلمان، *نظریه و عمل در تربیت معلمان*، دوره هشتم (۱۴)، ۱-۲۰.

• موحدیان، زهرا و قادری مقدم، محمدعلی (۱۳۹۸)، راهکارهایی جهت توسعه و تقویت مهارت‌های ارتباطی بین دانش‌آموزان، فصلنامه روانشناسی، علوم تربیتی و علوم اجتماعی، دوره سوم (۱)، ۳۰-۴۵.

- Azhari, F.A., Jasmi, N.N., Wahab, M.S.A., (...), Lee, K.S., Ming, L.C (2020). Students' perceptions about social constructivist learning environment in e-learning. *Indian Journal of Pharmaceutical Education and Research*, 54 (2), 271-278.
- Batten, G., Oakes, P., & Alexander, T. (2013). Factors Associated With Social Interactions Between Deaf Children and Their Hearing Peers: A Systematic Literature Review. *Journal of Deaf Studies and Deaf Education*, 285-302.
- Bayraktar, A., & Okvuran, A (2012). Improving student's writing through creative drama. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 51, 662-665.
- Berghs, M., Prick, A. E. J., Vissers, C., & van Hooren, S (2022). Drama therapy for children and adolescents with psychosocial problems: A systemic review on effects, means, therapeutic attitude, and supposed mechanisms of change Children. 9 (9), 1358.
- Bulut Ozek, M (2016). The effect of creative drama on Student achievement in the course of Information technologies. *Journal of Education and Training Studies*, (4) 6, 51-57.
- Cetingoz, D., & Canturk Gulhan, B. (2012). The effects of creative drama activities on social skills acquisition of children aged six. *Cukurova University Faculty of Education Journal*, 41 (2) 55-66. .
- Cer, E (2017). The Effects of Creative Drama on Developing Primary School Pupils' Writing Skills. *Education & Science/Egitim ve Bilim*, 42 (190). .
- Ciner, M. & Kivanc-Oztug, E (2017). The Impact Of Creative Drama Education On Development Of Social Skills Of Elementary School Students, *New Trends and Issues Proceedings on Humanities and Social Sciences* [Online]. 03, 418-426.
- Davies, D., Jindal-Snape, D., Collier, C., Digby, R., Hay, P., & Howe, A (2013). Creative learning environments in education—A systematic literature review. *Thinking skills and creativity*, 8, 80-91.
- Dawoud, L. K., Hasim, Z., & Saad, M. R. M (2020). Creative drama in teaching English language: A systematic review of the literature. *PalArch's Journal of Archaeology of Egypt/Egyptology*, 17 (7), 11752-11768.
- Demirdag, Seyithan (2021). Communication Skills and Time Management as the Predictors of Student Motivation. *International Journal of Psychology and Educational Studies*, 8 (1), 40.
- Erbay, F., & Dođru, S. S. Y (2010). The effectiveness of creative drama education on the teaching of social communication skills in mainstreamed students. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 2 (2), 4475-4479.
- Feniger-Schaal, R., & Orkibi, H (2020). Integrative systematic review of drama therapy intervention research. *Psychology of Aesthetics, Creativity, and the Arts*, 14 (1), 68.
- Freeman, G. D., Sullivan, K., & Fulton, C. R (2003). Effects of creative drama on self-concept, social skills, and problem behavior. *The Journal of Educational Research*, 96 (3), 131-138.
- Jarrah, H. Y (2019). The impact of using drama in education on life skills and reflective thinking. *International Journal of Emerging Technologies in Learning (IJET)*, 14 (4), 4-20.
- Jie, Z., Puteh, M., Hasan Sazalli, N.A (2020). A social constructivism framing of mobile pedagogy in english language teaching in the digital era Open Access. *Indonesian Journal of Electrical Engineering and Computer Science*, 20 (2), pp. 830-836.
- Joronen, K., Rankin, S. H., & Åstedt-Kurki, P (2008). School-based drama interventions in health promotion for children and adolescents: systematic review. *Journal of advanced nursing*, 63 (2), 116-131.
- Kaf, O. & Uygungul Yilmaz, O (2017). Effects of Creative Drama Method on Students' Attitude

towards Social Studies, Academic Achievement and Retention in Turkey. *European Journal of Educational Research*, 6 (3), 289-298.

- Kardash, C. A. M., & Wright, L (1987). Does creative drama benefit elementary school students? A meta-analysis. *Youth Theatre Journal*, 1 (3), 11–18.
- Lee, Yj.J. Liu, YT (2022). Promoting Oral Presentation Skills through Drama-Based Tasks with an Authentic Audience: A Longitudinal Study, *Asia-Pacific Edu Res*, 31, 253–267.
- Mages, W. K (2008). Does creative drama promote language development in early childhood? A review of the methods and measures employed in the empirical literature. *Review of Educational Research*, 78 (1), 124-152.
- zturk-Pat, O., & Yilmaz, M (2021). Impact of Creative Drama Method on Students' Speaking Skills. *Journal of Theoretical Educational Science*, 14 (2), 223-245.
- Ozlem, K. A. F., & Yilmaz, O. U (2017). Effects of creative drama method on students' attitude towards social studies, academic achievement, and retention in Turkey. *European Journal of Educational Research*, 6 (3), 289-298.
- Pekdemir, Z. D., & Akyol, A. K (2015). Examination of the Effect of Drama Education on Multiple Intelligence Domains of Children Attending to 5 TH Grade, *Education & Science/Egitim ve Bilim*, 40 (182).
- Podlozny, A (2000). Strengthening verbal skills through the use of classroom drama: A clear link. *Journal of Aesthetic Education*, 34 (3-4), 239–275.
- Razmi, M, A. Holder, F. S. Nemati. D. Stanley, G. D. Clifford and T. G. Buchman) 2018. (Critical care medicine, 46 (4): 547.
- Rose, D. S., Parks, M., Androes, K., & McMahon, S. D (2000). Imagery-based learning: Improving elementary students' reading comprehension with drama techniques. *The Journal of Educational Research*, 94 (1), 55-63.
- Sasson, I., Yehuda, I., Miedijensky, S., & Malkinson, N (2022). Designing new learning environments: An innovative pedagogical perspective. *The Curriculum Journal*, 33 (1), 61-81.
- Tapscott, D., & Tapscott, A (2017). The blockchain revolution and higher education. *Educause Review*, 52 (2), 11-24.
- Turkel, A., & Oz, k (2020). The effect of creative drama on some variables Related with speaking. *International Online Journal of Primary Education*, (9) 1, 45-62.
- Ulas, A. H (2008). Effects of creative, educational drama activities on developing oral skills in primary school children. *American Journal of Applied Sciences*, 5 (7), 876-880.
- Wagner, B. J (1998). Educational drama and language arts: What research shows. Portsmouth, NH: Heinemann.
- Wright, C., Diener, M.L. & Kemp, J.L (2013). Storytelling Dramas as a Community Building Activity in an Early Childhood Classroom. *Early Childhood Educ J* 41, 197–210.